

(2R

КИЇВСЬКА СТАРОВИНА

липень-серпень
2008

*Науковий
історико-філологічний журнал
Виходить 1 раз на 2 місяці*

№ 4
(382)

Заснований 1882 р.

Був друкованим органом
Київської Старої Громади

Головний редактор
П. П. Толочко

Редакційна колегія:

*Ю. М. Алексєєв
О. І. Білодід
Т. І. Гундорова
І. М. Дзюба
В. Б. Сетух
Я. Д. Ісєвич
М. Ф. Котляр
В. П. Ляхоцький
О. С. Онищенко
О. В. Павлюк
М. Т. Пархоменко
О. В. Прискока (заступник головного редактора)
Г. Ф. Семенюк
М. І. Сенченко
Г. М. Сиваченко
В. А. Смолій
О. Г. Сокирко
В. Т. Закревський (відповідальний секретар)*

**Журнал
Київського
славістичного
університету**

Постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 8 вересня 1999 р.
№ 01-05/9 журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких
можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора і кандидата наук за спеціальностями "історичні науки" та "філологічні науки".
(Бюлетень ВАК України. — 1999. — № 5.)

"Киевской старины".....	3
<i>Леся Толочко</i>	
Дружба Тараса Григоровича Шевченка з Петром Карловичем Клодтом.....	13
<i>Вікторія Качмала</i>	
Соціально-економічна еволюція населення Лівобережної України на початку ХХ ст.	20
<i>Олександр Пилипенко</i>	
Структура імпортової торгівлі підросійської України у пореформенний період.....	27
<i>Арнольд Сокульський</i>	
Микола Гоголь і Серен К'єркегор: екзистенція людини (до 200-річчя з дня народження М. Гоголя).....	46
<i>Микола Москалюк</i>	
Технічні кадри промисловості України у другій половині ХІХ - на початку ХХ ст.	59
<i>Олександр Дем'янюк</i>	
Волинь та Галичина у державницьких поглядах Михайла Грушевського.	71
<i>Гор Діденко</i>	
Німецький чинник у відносинах Української Держави і Криму (травень-листопад 1918 р.)	81
<i>Ольги Зубко, Микола Трус</i>	
Білоруський слід в українській дипломатії (крізь призму життя Івана Красковського).....	92
<i>Александр Муштян</i>	
Из истории наименований туберкулеза на восточнославянской почве.....	102
Джерела з історії України	
<i>Ольга Рябченко</i>	
"Звертаюся до Вас, як до рідного батька..." Листи до владних структур, як джерело вивчення повсякденності студентства України (1920-ті роки).....	108
<i>Оксана Гальчук</i>	
"Закликаю Вас нашою спільною любов'ю до античності..." (з листів Олександра Білецького до Миколи Зерова).	126
Історичні постаті	
<i>Андрій Чуткий</i>	
Нові факти до біографії М. П. Дашкевича.....	134
<i>/ . Смогоржевська</i>	
Микола Міхновський - самовідданий борець за національне визволення.....	145
<i>Олександр Ігнатуша</i>	
"Наш храм зруйновано і вівтарі розбито...". Павло Мазюкевич: грані таланту та поклик серця.....	151
Рецензії	
<i>Оксана Джузь, Лариса Шевченко</i>	
Про книгу Л. І. Толочко та О. В. Грибовської "Памятник святому князю Володимиру в Києві".....	169

СТРУКТУРА ІМПОРТНОЇ ТОРГІВЛІ
ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ
У ПОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД

Олександр *ПИЛИПЕНКО*

Участь України у зовнішньоекономічних зв'язках Росії на зламі ХІХ-ХХ століть - тема важлива і недостатньо досліджена вітчизняною історичною наукою. Протягом тривалого часу вчені зосереджували свою увагу переважно на вивченні експортної торгівлі. Достатньо назвати праці О. Попова, М. Довнар-Запольського, В. Золотова, Т. Измestьєвої та інших дослідників, Імпортна торгівля рідко ставала об'єктом окремих досліджень українських вчених. Виняток становлять праці О. П. Реєнта.

Незважаючи на бурхливий розвиток капіталістичних відносин у ІІ половині ХІХ ст., імпортні операції України у зовнішній торгівлі Росії не отримали великого розвитку. Середньорічний завіз іноземних товарів в українські порти збільшився з 83,1 млн. крб. в 1895-1899 рр. до 93,1 млн. крб. в 1910-1913 рр. Невеликою була частка українських портів і в загальноросійському імпорті: в першому десятиріччі ХХ ст.¹ вона складала 11 % загальної вартості імпорту країни.

Швидке зростання промисловості в Україні вплинуло на структуру завезення іноземних товарів в Україну. Великого значення набуває імпорт промислового обладнання, техніки, сировини, металів та інших товарів, необхідних для розвитку промисловості. Значення вартості завізних товарів через європейські кордони, в тому числі через територію України, можна простежити у таблиці № 1 (у процентному відношенні) .

Більшість промислової продукції завозилася через балтійські порти і західний сухопутний кордон. Звідси було ближче, порівняно з українськими портами, до головних промислових центрів країни. На початку 1900-х років відмічалася зменшення завозу деяких видів промислового обладнання і сировини в південні порти. Промислова криза початку ХХ ст., яка перейшла згодом у тривалу депресію, значною мірою скоротила потребу вітчизняної промисловості в імпортному обладнанні і сировині. Найбільш сильно криза позначилася в Україні: скорочення обсягів виробництва в металургійній та інших галузях промисловості відбулося на розмірах імпорту. Промислове піднесення 1909-1913 рр. не набагато збільшило ввезення необхідного промислового

Таблиця 1

Роки	Вивезення товарів			Завезення товарів				
	Через свроп. кор- дони	Торг-ля з ФИЛЯП дією	Через аз- ськ.кор- дони	Всього	Через свроп. кор- дони	Торг-ля з Фіішяп дією	Через аз-ськ. кор- дони	Всього
1890	95,0	2,4	2,6	100	86,9	3,2	9,9	100
1891	94,7	2,3	3,0		86,0	3,4	10,6	
1892	91,8	4,4	3,8		85,8	2,9	11,3	
1893	93,7	3,1	3,2		85,2	3,4	11,4	
1894	94,7	2,3	3,0		88,6	3,4	8,0	
1895	94,6	2,2	3,2		87,0	3,9	9,1	
1896	94,4	2,6	3,0	100	87,9	3,5	8,6	100
1897	92,7	4,2	3,1		87,4	3,4	9,2	
1898	92,2	4,5	3,3		87,7	3,3	9,0	
1899	90,4	5,6	4,0		88,3	3,1	8,6	
1900	90,4	5,7	3,9		87,9	3,5	8,6	
1901	90,8	5,1	4,1		85,8	4,0	10,2	
1902	91,5	4,4	4,1		84,3	4,0	11,7	
1903	90,2	4,7	5,1		84,9	3,5	11,6	
1904	90,4	4,6	5,0		85,4	3,9	10,7	
1905	90,9	3,6	5,5		83,6	4,4	12,0	
1906	87,2	4,3	8,5		73,6	4,4	22,0	
1907	89,5	4,7	5,8		79,1	3,7	17,2	
1908	89,2	4,9	5,9		80,0	3,4	16,6	
1909	92,1	3,6	4,3		82,9	3,8	13,3	
1910	92,5	3,0	4,5		84,3	3,6	12,1	
1911	91,8	3,4	4,8		84,4	3,6	12,0	
1912	90,8	3,3	5,9		84,6	3,9	11,5	
1913	89,9	3,6	6,5		84,8	4,1	11,1	
1914	84,8	5,8	9,4		79,8	5,7	14,5	

Джерело: Ввоз иностранных товаров по Европейской границе. - Бм.г.и- С 47.

обладнання. Значного розвитку набули деякі галузі промисловості, що дозволило виробляти необхідне власне обладнання і скоротити його імпорт.

Через названі фактори імпорт товарів в Україну до 1914 р. не отримав значного збільшення. Зростання української металургійної промисловості на початку 1900-х рр. позначилося на доставці металів в порти. Якщо в 1895-1899 рр. через південні порти було ввезено 28,5 млн. пуд. різних металів, то в 1910-1913 рр. - 3,8 млн. пуд. Імпорт бавовни скоротився з 10,3 млн. пуд. до 3,5 млн. пуд. Ввезення кам'яного вугілля скоротилося з 32,3 млн. пуд. в 1895-1899 рр. до 12,4 млн. пуд. у 1905-1909 рр.

СТРУКТУРА ІМПОРТНОЇ ТОРГІВЛІ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ...

внаслідок швидкого зростання видобування «чорного золота» у Донбасі і протекціоністської політики царського уряду.

Значно збільшився імпорт хімічних продуктів, фарб і дубильних речовин у 1910-1913 рр. (на суму 236 млн. крб.). Доставка промислового і транспортного обладнання в південні порти досягла 9,1 млн. пуд., у тому числі 1,3 млн. пуд. сільськогосподарської техніки - борін, плугів, сіялок, 1,5 млн. пуд. складної сільськогосподарської техніки - парових плугів, автомобілів, сіноворушилок і 1,8 млн. пуд. різних машин і обладнання - прокатних станів, металічних рам, верстатів, компресорів, двигунів.

Дані про імпорт спирту до Російської імперії наведено у таблиці № 2²:

ЗАВЕЗЕННЯ СПИРТУ І ГОРІЛКИ В БОЧКАХ У РОСІЮ

Роки	Завезення із закордон у пуд.	Завезення із закордону в крб.	Австро-Угорщина	Німеччина	США	Франція	Китай	Персія	Туреччина	Великобританія	Греція	Норвегія	Японія	Іспанія
1901	115	3023	40	17	58	0								
1902	143	4681	-	59	-	3	9	4	68					
1903	7	120	-	7									i	
1904	6123	7864	0	6102	-	-	9	-	-	8	4			
1905	19	428	-	3	-	16	-							
1901-1905	1281	3223	8	1237	11	3,8	4	0,8	14	16	0,8			
1906	100% 514	7800	0,6	96,6 410	0,8	0,3	0,3	0,1	11	0,1	0,1	1	10 40	
1907	296 548	612 915	-	295									93 5	
1908	16 293	260 739	-	16 077	-	5	197	-	-	1	3			10
1909	12 992	174 619	-	12 562	-	-	430	-						
1910	813	20 857	2	248	-	-	563							
1906-1910	65 632	215 386	0,4	64 982		13, 6	238	-	-	0, 2	0,8	39 5	2	
B%				99			0,4						0,6 %	0
1911	2 161	25 691	43	2 095									16	
			2,0	97,0									0,7 %	

Джерело: Асеиков С Спирт и его экспорт из России - СПб.: Изд-во ред. жури. «Русский экспорт», 1914. - 75 с.

Завезення харчового спирту і горілки у пляшках в Україну представлено у таблиці № 3':

Роки	Тис. илишок	На суму ТИС. крб	Австро-Угорщина	Великобританія	Німеччина	Франція	Японія	Китай	Інші країни
1901	4,18	6,24	0,07	0,18	3,82	0,08			0,03
1902	2,18	2,01	-	-	2,16	0,02		1	
1903	2,22	3,20	0,02	0,50	1,63	0,04			0,03
1904	1,53	1,52	0,03	0,09	1,04	0,05		0,30	0,02
1905	1,85	2,38	0,02	-	1,51	0,09		0,22	0,01
1901-1905	2,39	3,07	0,03	0,16	2,03	0,06		ОДО	0,01
%	10		13	6,7	85	2,5		4,1	0,4
1906	2,63	1 964	0	0	0,60	0,08	0,15	1,78	0,02
1907	9,34	33,88	0,04	0,01	8,59	-	0,58	одо	0,02
1908	0,27	4,51	0	0	0,23	0,03			0,01
1909	ОД 9	8,97	0,01	0	ОДО	0,06			0,01
1910	ОД 4	6,08	0	0	0,08	0,04			0,02
1906-1910	2,51	14,62	0,01	0	1,93	0,04	0,15	0,37	0,01
%			0,4	0	76,9	16	6,0	14,7	0,4
1911	ОД 4	5,70	0,01	0	0,05	0,04			0,01
%			9Д	0	45,4	36,4			од

Джерело: Асенков С Спирт и его экспорт из России - СПб.: Изд-во ред. журн. «Русский экспорт», 1914. - 15 с.

Отже, найбільшу кількість спиртних напоїв до України та Росії завозили Німеччина, Франція, Австро-Угорщина. Великою була частка інших харчових продуктів: кави, чаю, фруктів, вина, тютюну. Так, наприклад, у 1910-1913 рр. було імпортовано 20,5 млн. пуд. овочів і фруктів, чаю - 31 млн. пуд. Особливо велике значення надавалося торгівлі з Великобританією, включаючи її колонії - Індію, Цейлон, а також з Туреччиною та Німеччиною. Основний потік товарів йшов через Одесу⁴.

Імпорт товарів до України та Росії протягом 1900-1910 років:

- хліб в зерні та борошні - 4,0-12,4% (1908 р.)
- інші продукти землеробства - 33-45,9%
- тварини та їх продукти - 28-30%
- продукти садівництва та городина - 6,7-8,7 %.
- добрива - 1-1,3 %
- сільськогосподарські машини та знаряддя - 9-11 %.

Для прикладу друкуємо структуру експорту-імпорту Російської імперії в 1913 р.⁵:

Показники	Експорт (%)	Імпорт (%)
Машини, обладнання	0,3	16,6
Паливо, мінеральна сировина	6,4	14,3
Хімічні продукти, добрива	12	7,9
Рослинна і тваринна сировина	31,2	28,4
Сировина для виробництва продтоварів	35,7	П,4
Продтовари	18,9	9,8
Промислові товари народного споживання	4,7	10,4
Інші товари	1,6	1,2

Джерело: Внешняя торговля СССР за 1918-1940 гг. - М., 1960.

Імпорт сільськогосподарської продукції вимірювався сотнями мільйонів карбованців і, з точки зору торговельного балансу, це було ненормальним явищем. Головні сільськогосподарські продукти, які імпортувалися до України:

- хліб, який переважно завозився з пшениці та жита;
- рис, борошно, бавовна, маслянисте насіння, джут, віск, шовк-сирець;
- коні, рогата худоба, вівці, м'ясо свіже, сир, сало, шкури баранячі, шкіри необроблені та оброблені;
- олія, виноградне вино, шампанське в пляшках, вино виноградне в діжках;
- продукти садівництва та городництва: фрукти, ягоди свіжі та сушені, лимони, мигдаль, фісташки, горіхи;
- добрива: суперфосфати, «томасів шлак» тощо.
- сільськогосподарські машини та знаряддя: коси, борони, плуги, житниці, сінокосарки, молотарки, снопов'язалки, сіноворушилки, парові молотарки, автомобілі.

Пшеницю Росія завозила переважно для Приамурського краю, а жито - з Німеччини через західні кордони України. Наприклад, у 1910 році його імпорт склав 6,4 млн. пуд. Цьому сприяла внутрішня політика Німеччини, спрямована на хлібний експорт. Рис доставляли з Персії, Німеччини, Японії. Так, у 1910 р. в Росію його завезли 6,8 млн. пуд., у тому числі: з Персії-4,6 млн. пуд., Німеччини-0,8 млн. пуд., Нідерландів - 0,3 млн. пуд. .

Через Німеччину і Нідерланди завозився рис американський (так званий "каролінський" за високою ціною). На той час значною була потреба і у бавовні. Туркестан та Закавказзя виробляли 11,5 млн. пуд., а реальна потреба прядильної промисловості становила 24 млн. пуд. у рік. Решту Росія була змушена завозити з Німеччини, Нідерландів, Франції, США. Напередодні Першої світової війни довелося закупити 9,3 млн. пуд. бавовни.

Іншу рослину - джут - використовували для виробництва грубих

тканин, зокрема, мішковини. У 1910 р. завезли 6,4 млн. пуд. з Індії, Німеччини, Англії.

У 1910 році було доставлено 95 тис. пуд. сиру - з Фінляндії, Німеччини, Швеції, Нідерландів, Баранячі шкури, як правило, транспортували з Німеччини, сушені фрукти — з Персії, Німеччини, Туреччини, Австрії, апельсини - з Італії, Німеччини, Туреччини, Австрії, лимони - з Італії, Туреччини, Австрії, Німеччини, добрива - з Німеччини, Англії, Швеції, Австрії, Бельгії, Нідерландів, автомобілі та сільськогосподарські машини - з Англії, Німеччини, Австрії, Швеції, Данії, США.

Україна виступала в основному в ролі транзитної території. В 1910 році сюди було завезено всього-на-всього 13,6 млн. пудів різноманітних товарів, із них 12,5 млн. пуд. - через митниці Миколаєва, Маріуполя, 1 млн. пуд. - через Одесу. При цьому на внутрішні ринки України потрапило 1,2 млн. пуд. хліба: головним чином у Київ (0, 5 млн. пуд. вівса) та в окремі міста Полтавщини. В 1911 році неврожай в Росії призвів до падіння поставок в Україну збіжжя — до 3,6 млн. пуд. і до 2,5 млн. пуд. у 1912 році .

Серед хліба, який завозився з імперії в українські порти, переважала пшениця: у 1910 році - до 80 %, на другому місці був овес. У неврожайному важкому 1912 році збільшується значення висівки, вівса. Варто дослідити окремо, з яких районів хліб довозився в Україну. Так, Ризько-Уральська, Московсько-Кієво-Воронежська залізниця постачали переважно овес. У 1910 році доставкою хліба в Україну займалась Південно-Східна залізниця. У 1912 році Ризько-Уральська залізниця майже повністю припинила завантажувати хліб в Україну.

Розвитку імпорту операцій сприяли державні і недержавні організації та іноземні консульства в Україні. Лише в Одесі наприкінці XIX ст. було 20 консульств, серед них 8 - генеральних (Англії, Німеччини, Італії та інших країн).

Іноземні консульства були в усіх крупних портах Чорного та Азовського морів. Але захист інтересів іноземного капіталу здійснювався не лише через дипломатичні канали. Іноземні комерсанти і дипломатичні представники входили до керівного складу офіційних установ, які впливали на зовнішню торгівлю. Наприклад, у 80-ті роки XIX ст. в Одесі у складі комітету торгівлі і мануфактур, а також біржового комітету переважали іноземні купці та консули деяких європейських країн. Також велику роль у завозній торгівлі відігравали російські банки. Наприклад, 22 травня 1909 р. міністр фінансів, статс-секретар І. Антипов з особливої канцелярії ~о кредитній частини прислав дозвіл (№ 6256) «Російському для зовнішньої торгівлі банку» відкрити відділення у м. Вінниці Подільської губернії.

СТРУКТУРА ІМПОРТНОЇ ТОРГІВЛІ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ.

Загальний обсяг торгового обороту Росії під впливом Першої світової війни суттєво знизився. Так, у 1914 році обсяг товарообороту склав 71 % порівняно з 1913 роком. Дещо менше ця тенденція стосувалася європейських та чорноморських кордонів України. І хоча в даному регіоні ввіз товарів у другій половині 1915 року скоротився порівняно з другою половиною 1913 року, але в цілому, до кінця війни, імпорт товарів до України перевищував експорт. За даними дослідника О. Попова, у 1915 році завезено товарів на суму на 483,3 млн. крб., а у другій половині 1915р.- 657 млн. крб. Його зростання дещо уповільнилося протягом зимових місяців (особливо у січні-лютому).

У цілому можемо констатувати, що в зазначений період переважав пасивний баланс у зовнішній торгівлі України і Російської імперії⁵.

Змінилась і кон'юнктура імпорту. Перше місце займали руди, метали та вироби з них, друге - прядильні матеріали та вироби з них, третє - одяг та галантерейні товари. У 1916 р. найбільше зріс імпорт канцелярських товарів (на 235 % від суми ввозу мирного часу). По всіх інших групах товарів спостерігалось зменшення імпорту порівняно з попереднім періодом. Разом з тим, війна значно змінила

кон'юнктуру українських товарів .

Щодо структури імпорту України. Як свідчать дані економічного відділу Головного комітету Всеросійської спілки міст, перше місце в 1915 році займала група «Руди, метали та вироби з них», друге - «Прядильні матеріали та вироби з них», третє - «Одяг та галантерейний товар».

У 1916 році значно зріс обсяг імпортних канцелярських товарів.

По всіх інших групах товарів було зменшення порівняно з початком війни. Скоротився імпорт життєвих припасів. Збільшився лише імпорт чаю: у 1913 р. цей товар складав 19 % привозу по групі «Життєві припаси», в 1914 р.-26 %, в 1915р.- вже 45 %. Дещо зросла за цей час цінність завізної кави (107 %) та какао (178 %). А ось імпорт риби значно скоротився - на 18%. Взуття у великій кількості завозилось через азіатські кордони Росії. Збільшення імпорту є наслідком кризи тієї чи іншої галузі промисловості. Тривалим було падіння виробництва деревини, кераміки для будівельної промисловості, палива, асфальту, смоли тощо. Скоротився імпорт джуту, бавовни .

Збільшення пасивного балансу в торгівлі Росії мало негативні наслідки. Крупні розміри сум, які сплачувалися за закордонні товари, спричинили непомірно високі ціни всередині Росії. Сфера збуту українських товарів під впливом Першої світової війни значно звузилась, а кількість країн, які завозили свої товари до Росії, майже не зменшилась. Це видно з *таблиці № 5*.

ПЕРЕЛІК КРАЇН, ЯКІ ЗАВОЗИЛИ СВОЇ ТОВАРИ
ДО УКРАЇНИ У ВОЄННІ РОКИ

Назва країни	Імпорт у 1916 р. (%)	Імпорту 1914 р. (%)	Імпорт у 1913 р. (%)
Великобританія	23,8	13,3	14,3
Німеччина	0,6	49,6	50,5
США	21,8	9,5	5,6
Фінляндія	20,4	4,0	4,2
Франція	11,1	5,1	1,4
Швеція	8,0	10	10
Японія	3,5	0,2	-
Китай	3,3	1,1	1,2
Індія	1,9	2,8	1,9
Норвегія	1,1	0,6	0,9
Італія	1,1	1,9	1,3
Данія	1,0	0,7	0,2
Швейцарія	0,8	0,4	0,5
Голландія	0,6	1,9	1,8
Австро-Угорщина	0,4	2,8	2,8
Єгипет	0,2	-	-
Румунія	0,2	0,2	-
Іспанія	0,1	0,5	0,3
Туреччина	0,1	1,1	1,3
Бельгія		0,6	0,5

Джерело; К вопросу о торговле России в годы войны-Пер., - 1915.

З таблиці видно, що значно зменшується імпортна частка товарів з Німеччини, Туреччини, Австро-Угорщини. Це пояснюється складними умовами часу - названі країни брали участь у воєнних діях не на боці Антанти. Натомість зростає імпорт з Японії, Норвегії, Єгипету, Китаю, Франції, Швеції, Великобританії, Фінляндії. Окрім того, з наведених даних видно, що до війни Німеччина відігравала в імпорті Росії ще більшу роль, аніж в експорті. До початку 1914 року на її долю припадала майже половина вартості всього імпорту. Про особливе значення Німеччини в українському імпорті свідчить той факт, що привіз товарів з цієї країни не припинився з початком війни.

Протягом перших шести місяців війни імпорт з Німеччини хоча і знизився, але не набагато поступався англійському, складаючи по відношенню до нього 90 %. У 1915 році вивіз товарів до Німеччини з України припинився. Водночас Німеччина, як імпортер, продовжувала відігравати далеко не останню роль. На початку 1915 року вона займала 4 місце серед країн-імпортерів.

Наприкінці 1915 року Німеччина переміщується на 7 місце. Попри це, випереджає Норвегію та Данію. Так, Німеччина поставила товарів на суму 9915 тис. крб., Данія - на 5008 тис. крб., Норвегія - 4977 тис. крб. І навіть у 1916 році Німеччина продовжувала триматися на російському ринку .

Після двох років війни лідерами в імпорті товарів через європейський кордон стали Великобританія та США. У 1915-1916 рр. до них при-

СТРУКТУРА ІМПОРТНОЇ ТОРГІВЛІ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ.

єдналася Фінляндія. У 1916 році головну роль у торгівлі через азіатський кордон (Владивосток) займали США, Великобританія, Японія. Причому американський імпорт вдвічі перевищував англійський.

Імпорт з неєвропейських країн складав у 1915 році 44,5 % всього імпорту, в 1916 - 53,3 %, При таких умовах закордонні предмети значно зросли у ціні. Розвиток імпортової торгівлі України супроводжувався конкуренцією. Для прикладу можна взяти взуття. Його постачали США, Швеція, Франція, Японія. Хімічні продукти та матеріали до війни зосереджувалися у руках Німеччини. На її частку на початку 1914 року припадало близько 60 % усього привозу (10,9 млн. крб. із 16,3 млн. крб. всього імпорту). Розподіл російського імпорту по найголовніших іноземних країнах демонструє таблиця (у процентному відношенні):

Роки	Країни				Всього
	Німеччина	Великобр-нія	Франція	Австро-Угорщина	
1890	27,5	22,4	4,1	4,3	58,3
1891	27,2	21,9	4,4	4,2	57,5
1892	25,2	25,0	4,6	3,8	58,6
1893	21,8	25,6	6,1	4,9	58,3
1894	25,8	24,0	5,1	4,9	59,3
1895	32,6	22,2	4,2	4,5	63,5
1896	32,2	18,9	4,0	3,9	59,0
1897	32,1	18,6	4,4	3,4	58,5
1898	32,7	18,7	4,4	3,9	59,7
1899	35,5	19,9	4,4	4,7	64,5
1900	34,6	20,3	5,0	4,3	64,2
1901	36,6	17,4	4,7	4,2	62,9
1902	34,8	16,6	4,5	4,0	59,9
1903	36,4	16,7	4,1	4,0	61,2
1904	36,0	15,9	4,1	3,3	59,3
1905	37,8	15,3	4,1	3,1	60,3
1906	37,3	13,2	3,6	2,7	56,8
1907	40,5	13,6	3,5	2,8	60,4
1908	38,2	13,2	4,0	2,9	58,3
1909	40,1	14,1	5,5	3,0	62,7
1910	41,5	14,2	5,6	3,2	64,5
1911	42,0	13,4	4,9	3,0	63,3
1912	45,4	12,2	4,8	2,8	65,2
1913	47,5	12,6	4,1	2,6	66,8
1914	39,1	15,6	4,0	2,2	60,9

Джерело: Складено за: Ввоз иностранных товаров по Европейской границе.- С-ПБ: бг. - С 49.

У період Першої світової війни перше місце займала Англія. Правда, вона не користувалася такими перевагами, як Німеччина в довоєнний період. У 1915 році на її частку припадало близько 40 % завозу, а на

Олександр Пилиленко

початку 1916 року - 37 %. Вироби хімічної промисловості постачали до України багато країн, тоді як до війни це робила лише Німеччина. Ціни по цій групі досягають особливо великих розмірів - умови військового часу призвели до їх подорожчання на усіх світових ринках.

У групі «Руди, метали, металічні вироби» (1916 р.) відчутною була перевага США. Мідь імпортувалася через європейський кордон, а також із Штатів. Більша її частина завозилась через Владивосток .

У пошуках дефіцитних товарів Росія постійно зверталася до різних країн. При цьому доводилося переплачувати великі гроші країнам-посередникам. Ця обставина, а також віддаленість місць, звідки отримували товари, негативно позначалась на їх вартості.

Покращення зовнішньоторгового балансу вимагало зниження цін завізних товарів. Але підвищення цін імпортованих товарів було обумовлено певною мірою падінням курсу російських грошей. До війни торговий баланс Росії мав чітко виражений активний характер. Та війна зруйнувала рівновагу у сфері торгових відносин. Росія забирала із-за кордону масу товарів, а натомість давала дуже мало власних.

За такого стану речей доводилось дорого розплачуватись - тобто віддавати хліб, який складав головне багатство нації. Царський уряд, вивозячи продукти за кордон, не переймався їх відсутністю в Україні.

Маємо цікаві дані про імпорт товарів до Росії та України з Болгарії, які наведені у таблиці №7 .

ЕКСПОРТ ТА ІМПОРТ ТОВАРІВ З БОЛГАРІЇ (у ЛЕВАХ)

Держави	1886 р. Імпорт	1886 р. Експорт	1906 р. Імпорт	1906 р. Експорт.
Австро-Угорщина	17 056	2 452	27 802	8 200
Англія	18 290	4 636	19 600	14 985
Бельгія	683	-	3 078	20 142
Німеччина	2 117	90	14 225	15410
Греція	480	575	224	9 721
Італія	1 371	1 497	5 543	3 906
Румунія	3 280	1 200	3 365	1 121
Росія	3 596	266	4 649	306
США	528	-	465	1 372
Сербія	845	262	1 408	584
Туреччина	11220	29 235	18 052	21 699
Франція	3 784	9 624	3 373	8 977
Голландія	13	-	628	98
Швейцарія і Норвегія	-	-	113	17
Інші країни	309	477	841	7 404
Всього:	64 285	50 404	108 474	114578

Джерело; Складено за; ЦДІАУ.- ФЛ34. - Оп.Л - Спр. 160. -Арк. 535.

У 1911 р. через всі митниці Болгарії вивезено до Росії та інших країн товарів (у левах) :

Держави	1911 р. Імпорт	1911 р. Експорт
Австро-Угорщина	48 216	10 567
АНГЛІЯ	30 034	24 237
Бельгія	5 047	53 790
Німеччина	39 837	22 912
Греція	483	12 650
Італія	9 118	3 948
Румунія	8 724	1 246
Росія	6 975	336
СІНА	1 694	1 167
Сербія	1 752	614
Туреччина	15 986	29 210
Франція	24 927	11 119
Нідерланди	2312	2211
Швейцарія	і 876	240
Норвегія	480	86
Інші країни	1 879	10301
	199 315	184 634

Джерело: СГБЦ. -4.-С 206-207.

За даними грецького історика Василіса Кардасі, який досліджував переважно морську торгівлю, з Греції морським шляхом вивозилися товари у різні країни світу, в тому числі в Росію та Україну^А. Слід зазначити, що Росія була давнім традиційним торговим партнером Греції.

За рівнем експорту морським транспортом до Балканських країн Росія посідала 6 місце у світі, випереджаючи Францію, Іспанію, Нідерланди, Данію, Туреччину, Португалію, Бразилію, Бельгію, Аргентину, Японію. Греція брала активну участь у морській торгівлі з Росією, Францією, Північною Італією, Німеччиною.

Найбільшу кількість товарів греки вивозили до Німеччини. Імпорт з цієї країни переважав експорт товарів з Греції. Але зовнішня торгівля Греції з Росією мала традиційно сталий характер. Для аналізу обсягу експорту Греції до різних країн світу скористаємося даними В. Кардасі¹³.

ЕКСПОРТ ТОВАРІВ З ГРЕЦІЇ

Роки	Кількість товарів	Вартість товарів
	у тоннах	у марках
1909	7 224	5 619 320
1908	8 818	6 652 580
1907	8 695	6 108 540
1906	6 828	4 926 470
1905	6 681	4 829 130

Олександр Пилипенко

У зовнішній торгівлі Росії важливу роль відігравали українські митниці та морські порти. Наприклад, за період з 18 січня по 24 листопада ¹⁴

1908 р. в Євпаторію прибуло 69 парових і 778 парусних іноземних суден .

Привезено з-за кордону в Євпаторію:	
пшениці -	37 600 пудів
ячменю -	8 565 пудів
вівса -	31 350 пудів
борошна -	146 220 пудів
жита -	8 152 пудів
вовни -	8 944 пудів
риби -	7 463 пудів
відрубів -	5 312 пудів
солі -	39 300 пудів
цибулі -	13 738 пудів
дров -	408 405 пудів
інших товарів -	65

Всього з-за кордону Євпаторія прийняла близько 800 000 пудів іноземних вантажів. Але імпортна торгівля, як і експортна, поступово скорочувалася. Частково це було пов'язано зі зменшенням кількості іноземних суден. Так, в 1907 р. прибуло всього 100 суден, у тому числі: парових - 58, тобто менше, ніж у 1906 р. на 32; парусних прибуло 42 у 1906 р., а в 1907 р. - 38 ¹⁵.

Причина зменшення морського транспорту - відсутність експортних вантажів, а також тимчасова заборона вивозу з Туреччини дров. Ось чому у 1907 р. доставка дров з-за кордону було в досить обмеженій кількості.

За повідомленням начальника Південного митного округу, навігація на Чорному морі тривала протягом всього 1907 року. За цей період до Феодосії прибуло суден:

- а) іноземних парових - 84;
 - б) іноземних парусних - 1;
- У цьому ж році відбуло з Феодосії:
- а) суден закордонного плавання (іноземних - 82, з яких 72 з товарами);
 - б) іноземних пароплавів - 82;
 - в) парових - 1201;
 - г) парусних - 70.

При цьому слід відзначити недисциплінованість іноземних судновласників. Протягом 1907 р. у Феодосійському порту було накладено 7 штрафів за неправильне оформлення вантажних документів на суму 12 крб. 50 коп. Зроблено чотири затримки на суднах при прийомі товарів (на суму 6 крб. 30 коп.). Найбільший розмір накладеної пені - 37 крб. 65

¹⁶
коп.

СТРУКТУРА ІМПОРТНОЇ ТОРГІВЛІ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ.

До Феодосії у 1907 році було привезено іноземних товарів:

- морем - 299 пуд.;

- суходольним шляхом відпущено для внутрішнього вжитку - 550 тонн. Іноземні товари відвозились 36 вагонами і 693 платформами.

Бакальський митний пункт за 1907 р. прийняв 424 іноземних судна. Із них парових - 202, парусних - 222. За даними наглядача митниці Рачковського, перевезенням товарів займалося 171 парусне судно зі середньою ємністю 45,95 тонн, 51 парове зі середньою місткістю 12,88¹⁷ реєстраційних тонн .

Кожна митниця на підставі циркулярного припису Міністерства фінансів від 26 жовтня 1901 р. (№ 5816) та циркулярного припису по Південному митному округу від 21 грудня 1896 р. (№ 4627) повинна була подавати щороку звіт щодо збору мита і кількість товару. Очаківська митна застава повідомляла в зв'язку з цим, що у 1907 р. навігація не припинялася 365 днів. Через Очаківський рейд було пропущено іноземних суден, які прибули з-за кордону до Миколаєва - 326, до Херсона - 134.

129 пароплавів до 1 січня 1908 р. залишалися для вантажних операцій у Миколаївському порту, а частково проходили мимо Очакова для довантаження в інших українських портах. Всього пароплавів, на які виїздили чини застави для здійснення митного оформлення, прослідувало 857. Огляд іноземних суден здійснювався на підставі 141¹⁸ статті митного Статуту, виданого у 1904 р. .

Генічеська митна застава, на підставі циркулярного припису Південного митного округу від 21 грудня 1896 р. (№ 4627), доповідала, що закордонних пароплавних суден у 1907 р. прибуло 43, парусних - 62 водоемністю понад 20 реєстраційних тонн, 62 судна водоемністю 29 тонн. Відбуло суден з іноземними товарами - 43. З Темрюка і Кавказького узбережжя привезено у 1907 р. 253 955 пуд. кам'яного вугілля, дров, скоблених і бакалійних товарів.

У цьому році, цілком ймовірно, що фірми-експортери викорис-товували іноземні судна. Адже у своїх звітах французькою мовою вони вказують, що в 1907 р. до Генічеська прибуло 27 англійських суден, 13-грецьких, по одному з Австрії, Італії, Швеції. Митний прибуток 1880 р. перевищив прибутки усіх попередніх років. Це збільшення пов'язане з розпорядженням російського імператора від 16 грудня 1880 р. про стягнення з 1 січня 1881 р. додаткового митного збору у розмірі 10 коп. з кожного карбованця вартості завізних через європейський та азійський кордони товарів, за виключенням:

а) солі; б) завізних по суходольному кордону з Туреччиною і Персією до каспійських портів і астраханського порту товарів турецького і персидського походження. Внаслідок цього «торгові люди» поквапилися наприкінці 1890 р. звільнити свої склади на митниці від товарів і

Олександр Пилипенко

«очистити їх митом», тобто сплатити мито за старими цінами. Внаслідок цього Харківський губернатор доповідав, що казна отримала у грудні 1880 р. 19 535 837 крб. більше, ніж за аналогічний період 1879 р.

За відомістю, яку наводить харківський губернатор, маємо змогу виокремити українські митниці: Одеську, Олександрівську, Сосновицьку, Границьку, Лівавську, Вержболовську. З'ясуємо, скільки зборів надійшло від них і за які товари. Отже, в 1880 р. було зібрано мита на користь держави:

Всього по митницях	Металевих крб.	Кредитних знаків
На території Росі	61 690 187	1 571 174
По інших 61 митницях	5 821 222	582 395
По 36 митних заставах	135 752	159 909
По 2 митних постах	812	88
Всього по митницях Російської імперії	67 647 979	2 313 566

За даними харківського губернатора, у 1880 р. мито було зібрано з наступних іноземних товарів ¹⁹ :

НАЗВА ТОВАРІВ	В ТИС. КРБ.
3 чаю	20 535
3 виробів з металу	5 916
3 напоїв	4 394
3 солі	3 442
3 масла дерев'яного	2 744
3 виробів з вовни	2 613
3 тютюну	2 331
3 металевих виробів	2 180
3 паперу(прядильного)	2 051
3 бавовняного сирцю	2 008
3 інших товарів	18 239
Всього зібрано мита	67 894

Джерело: ЦДІА У.-Ф. 1191. - Оп. 1. - Спр. 312. -Арк. 43-48. Канцелярия Временного Харьковскаго Генерал-Губернатора. Годовые отчёты ранних учреждений. 1 февр. 1881 - 6 дек. 1881. Отчёт о таможенных i сборах и внешней торговле за 1880 г.'

У той же час було завезено грошей — 6 921 000 крб. і зливків 4 478 000 крб.; вивезено монет - 25 507 000 крб. і зливків 790 000 крб. Утримання митних закладів у 1880 р. склало 3 324 439 крб., або 3,3 % з валової цифри

СТРУКТУРА ІМПОРТНОЇ ТОРГІВЛІ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ...

митного прибутку, а утримання прикордонної охорони і митних крейсерів - 4 180 359 крб., або 4,1 %. Чистий прибуток казни, перерахований з Харківської губернії, склав 94 122 757 крб., або 92,6 %. У той же час, 3 листопада 1904 г. "губернатор Двора Его Величества, камергер" доповідав з м. Житомира, що у 1903 р. імпортували, головним чином, всілякі інструменти і апарати, яких завезено у 1903 р. до Волинської губернії на суму 5 781 542 крб., - менше, ніж у 1902 р. на 211 134 крб. Міських прибутків з торгівлі надійшло 711 523 крб. Про імпорт товарів до Харківської губернії дає уяву ²⁰ таблиця № 8:

РОЗВИТОК
ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ХАРКІВСЬКОЇ
ГУБЕРНІЇ У 1880 р.

Найголовніші товари, завезені через європейський кордон	У 1880 р. (тис. пудів)	Порівняно з 1879 р. (більше)
Вугілля кам'яне	116 668	26 009 пуд.
Чавун необроблений	14 889	3 572
Паровози, автомобілі і деталі машин	4 003	1496
Залізо необроблене	9 828	1 896
Оселедці солені	4426	1007
Чай	1 148	292
Сало	759	243'
Тютюн	152	50
Кава	500	27
Масло	1444	24
Сода	1725	24
Паперові вироби	92	8
Шовкові вироби	7	1
Льняне полотно (на суму)	2 067 крб.	5 крб.

1880 р. ПОРІВНЯНО з 1879 р. (МЕНШЕ В тис. ПУДІВ)

Сталевих рейок	3 063	1 599
Солі	8 969	981
Паперового вовняного сирцю	4 887	833
Сирцю прядильного	568	307
Масла для освітлення	1445	267
Риби, окрім оселедців	656	252
Свинцю	982	177

Вовни	822	157
Індиго	37	12
Вовняних виробів	136	5
Шовку	31	4

Джерело: ЦДІА У- Ф. 1191- Оп. 1- Спр. 312. - Арк. 43. Канцелярия Временного Харьковского Генерал-Губернатора. Годовые отчёты ранних учреждений. 1 февр. 1881 - 6 дек. 1881. Отчёт о таможенных спорах и внешней торговле за 1880 г.

Цікаво простежити аналіз митних зборів, які надійшли з найбільших українських митниць (таблиця № 9) ²¹.

Відомість ПРО митні ЗБОРИ В РОСІЇ ЗА 1870-1880 РР.

Митних зборів	У 1870 р.		У 1875 р.	У 1880 р.
по європейських митницях А	Мета-левими крб.	Кредит. крб.	Кредити. крб.	Кредити. крб.
Московська	20 203 836	168 300	11 773 197	10 468 435
С-Петербур.	9 091 602	215 196		
Одеська	5 142 228	96 737	5 067 745	4 077 538
Ревельська	4 641 493	68 640	3 051 452	329 077
Ризька	3 920 791	538 460	3 982 553	2 723 133
Олекс-рівська	2 760 828	44 930	2 389 454	887 151
Сосновицька	1 344 858	30 542	455 469	273 217
Харківська	627 557	7 824	434 000	4 471

Джерело: ЦДІА У¹ ф. 1191, оп. 1, спр. 312, с. 43-48. Канцелярия Временного Харьковского Генерал-Губернатора. Годовые отчёты ранних учреждений. 1 февр. 1881- 6 дек. 1881. Отчёт о таможенных сборах и внешней торговле за 1880 г., с. 45.

Отже, українські митниці, а саме Одеська, Олександрівська, Сосновицька, Харківська та інші у 70-80-х роках ХІХ ст. приймали значну частину імпорту і не поступалися іншим митницям імперії.

Таким чином, якщо порівнювати розглянутий період із серединою ХІХ ст., то слід констатувати, що в імпорті України кінця ХІХ-початку Х ст. помітно зменшився ввіз бавовняних виробів, цукру, солі. Зростав імпорт металевих виробів, зокрема машин, оброблених шкір, вовняних та шовкових виробів, галантерейних товарів, фруктів, чаю, кави, вина. В досліджуваний період торгівля велась через порти Балтійського, Білого, Чорного та Азовського морів, а також через суходільні митниці, найголовнішими з яких були українські: Волочиська. Дружкопільська,

СТРУКТУРА ІМПОРТНОЇ ТОРГІВЛІ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ.

Гусятинська, Ісаківецька, Радзивілівська, а також Варшавська, Юрбурзька, Вержболовська. У зв'язку з розширенням залізничної мережі помітно зростала зовнішня імпортна торгівля через сухопутні митниці ²².

Серед організацій, які сприяли імпортній торгівлі, важливу роль відіграло «Товариство для вивозу з Німеччини» і особливо його Харківське відділення. Це було офіційне представництво всієї німецької промисловості. 16 жовтня 1918 р. з Харкова повідомляли, що це товариство здійснює доставку з Німеччини таких товарів:

1. Землеробські машини і обладнання; автомобілі ("локомотиви"); машини для борошномельного і молочного виробництва.
2. Машини усіх систем і призначень. Електричне обладнання, залізо, сталь, труби, канати.
3. Скоб'яний інвентар, інструменти, сталеві вироби, емальований посуд.
4. Хімічні, москательні і оптичні товари; фотографічні прилади.
5. Мануфактура, паперові матеріали (целюлоза).
6. Скляний, галантерейний, квітковий товар, електрична арматура, лампи, художні вироби, музичні інструменти, кінематографічні картини

²³ і приналежності .

16 листопада 1918 р. з Києва був надісланий запит на машини для обробки жести (преси для штампування жерстяних виробів і завертання залізних коробок). З усіх східних ринків, куди вивозився російський товар через Одесу, перше місце займала Туреччина. Так, з 1 вересня 1908 р. до 1 лютого 1909 р. через Одесу товари вивозилися до Туреччини, Єгипту, Болгарії, Італії, Персидської затоки, Владивостока. Найбільш важливим ²⁴ продуктом, який Росія поставляла до Близького Сходу, було борошно .

За даними П. Шейнова, 80 % всіх імпортованих до України товарів потрапляли через Одесу. В свою чергу Греція здійснювала реекспорт російського спирту до Палестини: в 1908 р. на суму 40 436 франків; у 1909 р. - на суму 79 129 франків. До Росії в ці роки відповідно було експортовано товарів на суму 2 771 934 франків в 1907 р. і в 1908 р. на суму 2 126 647 франків.

Слід звернути увагу на те, що Російська зовнішня торгівля була переважно морською. Однак участь російського торгового флоту в цій торгівлі була незначною. До 1907 р. під іноземним прапором знаходилось 92 % російської торгівлі, частка суто російського флоту складала всього 8 %. У 1907 р. тоннаж російського флоту на Чорному і Азовському морях складав 1 037 860 тонн, із них пароплавів - 343 215, парусних суден 48 907.

1. Ввоз иностранных товаров по Европейской границе. - Б. м. г. и. - С. 47.

2. Асенков С. Спирт и его экспорт из России. - СПб.: Изд-во ред. журн. "Русский экспорт", -1914.

Олександр Пилипенко

3. Асенков С. Спирт и его экспорт из России. - СПб.: Изд-во ред. журн. "Русский экспорт". — 1914.
4. Крюков Н. А. Внешняя торговля России продуктами сельского хозяйства за десятилетие 1901-1910 гг. //Отдельные оттиски из Ежегодника Департамента Земледелия 1911 г. С 6-ю географическими таблицами.- СПб.: Типогр. В. Ф. Киршбаума, 1912. - С. 6.
5. Внешняя торговля СССР за 1918-1940 гг. — М., 1960.
6. Крюков Н. А. Названа праця. — С. 24.
7. Там само. - С. 45.
8. К вопросу о внешней торговле России во время войны.- Пгр., - 1915.
9. Там само.
10. ЦДІАУ. - Ф. 134. - Оп. 1. - Спр. 160. - Арк. 535.
11. Статистичний державний Болгарський центр (переклад з болгарської мови). СГБЦ. - Ф - 4.- С. 206-207.
12. Кардасі Василь. Морська зовнішня торгівля Греції. - Афіни, 1975 (грецькою мовою).
13. Там само.
14. ДАОО.- Ф. 247. - Оп. 3. - Спр. 12. - Арк. 3. Начальнику Южного таможенного округа. Годовые отчёты таможенных учреждений об их деятельности за 1907 г. — Евпаторийский порт,
15. ДАОО. - Ф. 247. - Спр. 3. - Спр. 12. - Арк. 9.
16. ДАОО.- Ф. 247. - Спр. 3. - Спр. 12. - Арк. 10.
17. ДАОО.- Ф. 247. - Спр. 3.- Спр. 12. - Арк. 20.
18. ДАОО, - Ф. 247. - Спр. 3. - Спр. 12.- Арк. 25.
19. ЦДІАУ.- Ф. 1191. - Оп. 1.- Спр. 312. Арк. 43. Канцелярия Временного Харьковского Генерал-Губернатора. Годовые отчёты ранних учреждений. 1 февр. 1881-6 дек. 1881. Отчёт о таможенных сборах и внешней торговле за 1880 г.
20. ЦДІАУ. - Ф. 442, оп. 639, спр. 353. - Арк. 1-2. Канцелярия Киевского Подольского и Волынского Генерал-Губернатора.
21. ЦДІАУ. - Ф. 1191.- Оп. 1.- Спр. 312. - Арк. 48. Канцелярия Временного Харьковского Генерал-Губернатора. Годовые отчёты ранних учреждений. 1 февр. 1881-6 дек. 1881. Отчёт о таможенных сборах и внешней торговле за 1880 г.
22. ЦДІАУ. - Ф. 1191. - Оп. 1. - Спр. 312. - Арк. 45. Канцелярия Временного Харьковского Генерал-Губернатора. Годовые отчёты ранних учреждений. 1 февр. 1881-6 дек, 1881. Отчёт о таможенных сборах и внешней торговле за 1880 г.
23. Гуржій І. О. Україна в системі всеросійського ринку 60-90-х років ХІХ ст. - К.: Наукова думка, 1968, - С. 137-138.

СТРУКТУРА ІМПОРТНОЇ ТОРГІВЛІ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ.

24. ЦДІАУ. - Ф. 1111. - Оп. 1. - Спр. 383. - Арк. 28. Договори і переписка з акціонерним товариством коркової мануфактури Вікандер і Ларсон, синдикатом фінських сірникових фабрик у м. Гельсінгфорсі, центральним закупівельним пунктом в м. Берліні та іншими іноземними фірмами і закладами про закупівлю товарів і грошових розрахунків з листопада 1916- листопад 1919 р.

25. Там само.

26. Шейнов П. Торговый обмен между Россией и Турцией. - К.: Тип. И. И. Чоколова, 1913. - С. 14.